C O P E
Member since 2019
JM14482

Jolanta Maćkowicz*
Joanna Wnęk-Gozdek*
Ewa Śliwa*

Aktywność społeczno-edukacyjna seniorów w środowisku wiejskim. Potencjał i ograniczenia

Abstrakt

Celem tekstu jest ukazanie aktywności podejmowanej przez seniorów w środowisku wiejskim, jak również różnego rodzaju utrudnień charakterystycznych dla ich środowiska zamieszkania. W badaniach zastosowano zbiorowe studium przypadku z wywiadem pogłębionym (Stake 2009). Przyjęta strategia jakościowa pozwoli na ukazanie indywidualnych doświadczeń w przeżywaniu własnej starości w kontekście możliwości i ograniczeń. Badaniem objęto 12 przypadków – rdzennych mieszkańców wsi w różnych regionach Polski, w przedziale wiekowym 67–80 lat. Badania wskazują na istnienie różnorodnych ograniczeń w podejmowaniu aktywności przez seniorów wiejskich. Spośród badanych przypadków większość seniorów nie poddaje się pasywnej starości i podejmuje działania na rzecz samorozwoju i aktywizacji swoich rówieśników, pomimo pojawiających się trudności. Należy jednak podjąć działania na rzecz zwiększenia dostępności ofert aktywizujących osoby starsze w ich miejscach zamieszkania.

Słowa kluczowe: aktywna starość, starość na wsi, wykluczenie społeczne.

Social and Educational Activity of Seniors in Rural Environment. Potential and Limitations

Abstract

The aim of the text is to present the activities of seniors – residents of rural areas, as well as different obstacles typical for this living environment. The study was conducted using a collective case study with an in-depth interview (Stake 2009). The qualitative

Artykuł otrzymano: 31.03.2024; akceptacja: 24.06.2024.
* Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

https://doi.org/10.18778/2450-4491.19.15

strategy enables presentation of the respondents' individual experiences related to old age in the context of opportunities and limitations. The study covers 12 cases – native residents (aged 67-80) of villages located in different regions of Poland. The study shows that seniors in rural regions face various limitations to their activities. Most of the respondents do not remain passive in their old age and – despite difficulties – engage in activities towards self-development and activation of other seniors. However, some measures should be implemented to increase the availability of activities for senior citizens in their place of residence.

Keywords: active old age, old age in rural areas.

Wprowadzenie

Specyfika życia osób starszych zamieszkujących środowisko wiejskie stanowi jeden z najistotniejszych problemów społeczno-edukacyjnych i demograficznych współczesnego świata w kontekście globalnego starzenia się społeczeństw. Na wszystkich szczeblach, począwszy od globalnego – europejskiego, poprzez krajowy i regionalny, podejmowane są działania na rzecz podniesienia jakości życia osób starszych, zwłaszcza na terenach wiejskich, gdzie ilość ofert kierowanych do seniorów jest znacznie mniejsza niż w środowiskach miejskich. W społeczeństwach wiejskich, zwłaszcza ulokowanych w dużej odległości od miast, seniorzy są grupą szczególnie narażoną na społeczną izolację i marginalizację. Sytuację dodatkowo pogarsza wyludnienie (Augère-Granier, McEldowney 2020). Jak wynika z licznych badań, osoby starsze szczególnie odczuwają potrzebę kontaktu z drugim człowiekiem, rozmów, wymiany doświadczeń i bycia potrzebnym. Poczucie wspólnoty może być osiągane poprzez udział w życiu towarzyskim, sąsiedzkim, w różnych formach animacji czy podejmowaniu inicjatyw lokalnych. Taka aktywność w środowisku zamieszkania wpływa korzystnie na seniora oraz jego najbliższe otoczenie (GUS 2021).

Celem artykułu jest ukazanie aktywności podejmowanej przez seniorów w środowisku wiejskim, jak również utrudnień i ograniczeń charakterystycznych dla ich środowiska zamieszkania na tle istniejących w Polsce różnych form aktywizacji. We wszystkich krajach europejskich w ostatnich latach nasila się proces starzenia się społeczeństwa. Wyraża się on dynamicznym wzrostem liczby bezwzględnej osób uznawanych za starsze, jak również udziałem tej grupy w całym zbiorze ludności, przy czym w Polsce „przemiany demograficzne wyprzedzają wzrost gospodarczy i technologiczny" (Adamczyk 2022: 191). Pod koniec 2020 roku liczba osób w wieku 60+ wynosiła 9,8 mln. Odsetek osób starszych osiągnął poziom 25,6%. Według prognozy GUS (2021) w 2030 roku, w Polsce będzie 10,8 mln osób starszych, a w 2050 r. – 13,7 mln. Osoby te będą stanowiły około 40% ogółu ludności Polski. Pod względem płci w grupie seniorów dominują kobiety. W 2020 stanowiły one 58,1% całej populacji. W najmłodszej grupie wiekowej seniorów (60+) na 139 kobiet przypadało 100 mężczyzn. Według prognoz demograficznych statystyczny Polak w wieku 60 lat ma przed sobą 17,9 roku życia, a statystyczna Polka 23,2 roku (GUS 2021).

Zmiany struktury wiekowej dotyczą zarówno miast, jak i terenów wiejskich. W 2020 roku odsetek osób w wieku senioralnym zamieszkujących miasta stanowił 27,8%, a wsie – 22,3% (GUS 2021). Według prognoz w roku 2050 populacja osób starszych na wsiach będzie wynosić 27% (Wrzochalska 2018). W odniesieniu do przewidywanych zmian demograficznych pojawia się potrzeba jeszcze bardziej wnikliwych analiz: po pierwsze wyzwań w płaszczyźnie ekonomicznej, psychologicznej, socjalnej i kulturalnej, a po drugie ograniczeń oraz barier utrudniających seniorom kreowanie i korzystanie z form aktywności (Avramov, Maskow 2003). Ważnym zadaniem stanie się zapewnienie odpowiedniej jakości życia tej kategorii wiekowej zwłaszcza na terenach wiejskich, gdzie oferta kulturalno-edukacyjna jest znacznie mniejsza i trudniej dostępna. Podejmowane działania powinny mieć charakter wielokierunkowy i obejmować działania na rzecz edukacji do starości, aktywizowania oraz utrzymywania motywacji wewnętrznej do pozostania aktywnym jak najdłużej. Aktualnie w Polsce jest 43 122 wsi, gdzie zamieszkuje 40% ludności (Wilkin, Hałasiewicz 2020).

Aktywizacja w środowisku lokalnym osób starszych zamieszkujących wsie

W środowiskach wiejskich można wyszczególnić wiele możliwych obszarów aktywności osób starszych. Są one zróżnicowane ze względu na płeć. Mężczyźni raczej pozostają aktywni niezmiennie w tych samych obszarach: podejmują prace dorywcze, włączają się w prowadzenie gospodarstw, a także podtrzymują kontakty sąsiedzkie. Kobiety częściej angażują się w życie rodzinne oraz lokalnej społeczności, podejmując różnego rodzaju inicjatywy samopomocowe. Owe działania, zgodnie z teorią aktywności Havighursta, podtrzymują aktywność seniorów po utracie ich pierwotnych ról i pozwalają pozostać integralną częścią społeczności, co z kolei przekłada się na zachowanie satysfakcji z życia i poczucia użyteczności (Maćkowicz 2024: 19).

Aktywność fizyczna jest jednym z kluczowych czynników warunkujących stan zdrowia i sprawność funkcjonalną osób starszych. Obejmuje ona różne formy aktywności, jednakże w środowiskach wiejskich sprowadzają się głównie do spacerów, ogrodnictwa i ciężkiej pracy fizycznej (Rowiński, Dąbrowski, Kostka 2015; Kostka, Kostka 2021).

Dużym zainteresowaniem wśród osób starszych cieszy się oferta kulturalna klubów seniora. Obejmuje ona różnego rodzaju warsztaty rozwijające pasje oraz zajęcia sportowe. W Polsce jest ich około tysiąca (Pogrzebny 2021; Maćkowicz 2024).

W mniejszych miejscowościach centrum aktywizacji stanowią świetlice wiejskie oraz organizacje np. Koła Gospodyń Wiejskich (Lisowska, Łojko 2022). Ich zaletą jest to, że stanowią środowiska integracji międzypokoleniowej oraz promocji rękodzieł i kultury ludowej. Osoby zaangażowane w działalność Kół Gospodyń dbają o przekaz tradycji i zwyczajów związanych z danym regionem, specjalizują się w organizowaniu kursów pieczenia i gotowania, degustacji potraw na uroczystości i festyny gminne. Przygotowują także charakterystyczne dla polskich świąt ozdoby i de-

koracje, np. wieńce dożynkowe czy palmy wielkanocne, oraz przekazują młodszym pokoleniom umiejętności tworzenia kultury regionalnej (Wilowska 2007, Krawiec 2019). W 2021 roku było zarejestrowanych 11 145 organizacji (*Koła gospodyń wiejskich stan na dzień 7.03.2023*). Większość z nich nie ma osobowości prawnej, dlatego nie może prowadzić działalności gospodarczej ani pozyskiwać wsparcia finansowego z samorządów, stąd zmuszone są poszukiwać sponsorów lub utrzymywać się ze składek członków (Krawiec 2019).

Osoby starsze mieszkające na terenach wiejskich doświadczają licznych utrudnień w dostępności do różnego rodzaju ofert wolnoczasowych i edukacyjnych, które mogą wpływać na ich ekskluzję społeczną (Wrzochalska 2018). Bariery te w istotny sposób ograniczają partycypację w różnego rodzaju aktywnościach. Sytuację pogorszyła pandemia Covid-19. Wstrzymała ona lub ograniczyła działalność większości instytucji kultury. Do głównych przyczyn wykluczenia społecznego osób starszych w środowiskach wiejskich należy: zła sytuacja materialna, liczne ograniczenia zdrowotne oraz słaba kondycja fizyczna związana z wiekiem, utrudniony dostęp do usług, ograniczona mobilność oraz słabe relacje społeczne i niskie poczucie bezpieczeństwa (Walsh, O'Shea, Sharf 2012). Położenie geograficzne i ukształtowanie terenu także sprzyja odizolowaniu całych wiosek. Na odizolowanych obszarach obserwuje się tendencje do tłumienia usług publicznych, brak w tych wioskach usług opieki medycznej, pocztowych czy bankowych. Te, które były, nierzadko są likwidowane z powodu oszczędności i przenoszone do pobliskich miast. Również ograniczenie usług transportowych sprzyja marginalizacji społecznej seniorów w tych środowiskach (Gucher 2015: 71–73). Jak wynika z badań GUS (Główny Urząd Statystyczny 2021), w 2020 r. udział osób powyżej 60 roku życia w ogólnej liczbie członków w różnych kołach, klubach lub sekcjach wynosił 36,4%. Dane te są oczywiście zróżnicowane regionalnie. W 2020 r. najwyższy udział osób w wieku 60+ odnotowano w województwie kujawsko-pomorskim (53,2%), łódzkim (46,7%) oraz zachodniopomorskim (42,8%), najniższy zaś – w województwie dolnośląskim (23,1%) i małopolskim (29,7%).

Założenia metodologiczne

Celem badań jest opis podejmowanej aktywności przez seniorów mieszkających w środowiskach wiejskich. Tłem dla badań uczyniono różne formy aktywizacji skierowane do tej kategorii wiekowej i w tym kontekście ważne było poznanie świadomości narratorów na temat istniejących możliwości w ich środowiskach lokalnych. Badaczki próbowały uzyskać odpowiedź na następujące pytania:

- Jakie formy aktywności są dostrzegane przez rozmówców w ich miejscach zamieszkania?
- Jakie formy aktywności są podejmowane przez badanych?
- Jakie trudności ograniczają aktywność seniorów?

W badaniach zastosowano zbiorowe studium przypadku z wywiadem pogłębionym (Stake 2009). Przyjęta strategia jakościowa pozwala – zdaniem badaczek – na

dogłębne zbadanie problemu oraz ukazanie indywidualnych doświadczeń w przeżywaniu własnej starości w kontekście możliwości i ograniczeń.

Badania zostały przeprowadzone wśród 12 rdzennych mieszkańców wsi w różnych regionach Polski: województwo zachodniopomorskie, podkarpackie i małopolskie. Rejony te są zróżnicowane geograficznie, pod względem gęstości zasiedlenia, poziomu urbanizacji oraz historycznych doświadczeń. Badane osoby były dobrane według klucza odległości zamieszkania od obszaru podlegającego wpływom wielkomiejskim. Znaczna odległość od miasta gwarantowała zachowanie endemicznych rytuałów, obrzędów i wierzeń, kształtujących życie i mentalność mieszkańców, jak również ograniczała możliwość korzystania z wpływów kulturowych korygujących wzory typowe dla tradycyjnych obszarów wiejskich. Uczestnicy badania znajdowali się w przedziale wiekowym 67–80 lat, w tym 10 kobiet i 2 mężczyzn. Rozmówcy byli osobami samotnymi, owdowiałymi lub zamężnymi. Dokonując analizy wywiadów, zachowano oryginalne formy wypowiedzi. W nawiasach podano wiek i płeć badanych (gdzie „K" oznacza kobietę, zaś „M" – mężczyznę).

Badania realizowane były od marca 2022 roku do stycznia 2023 roku w wybranych gminach wiejskich rozproszonych na terenie Polski. Badani zostali dobrani w sposób celowy, do badań wybrano wyłącznie osoby mieszkające na wsi od urodzenia. Wywiady były w większości przeprowadzane w bezpośrednim kontakcie z badanymi, a w 3 przypadkach odbyły się online ze względu na znaczną odległość zamieszkania.

Analiza uzyskanych wyników badań

Formy aktywności dostrzegane przez rozmówców w ich miejscach zamieszkania

Jednym z dostrzeganych i zapamiętanych przez narratorów wydarzeń na wsiach są festyny, które gromadzą razem wszystkie pokolenia. Organizowane w różnych gminach stanowią możliwość zaprezentowania kultury regionów, zespołów folklorystycznych, degustacji potraw przygotowanych przez Koła Gospodyń Wiejskich, pokazów akcji ratunkowych Ochotniczej Straży Pożarnej czy rozgrywek piłkarskich na gminnych obiektach sportowych. Te swoiste święta są okazją do spotkań w gronie sąsiedzkim i zabawy na świeżym powietrzu.

> Jak był festyn, to przyjeżdżał pan grajek, jest ich teraz dwóch, kiedyś był sam. Nie z naszej gminy, aż z Marcinkowic, on pięknie gra, też na weselach, pięknie, potrafi się pięknie bawić i z dorosłymi i z dziećmi. Zawsze jest zapraszany, żeby śpiewał (M7, 77).

> Festyn to u nas to wydarzenie, zjeżdżają się ludziska z pobliskich miejscowości. Jest okazja wyjść z domu i porozmawiać z sąsiadami. U nas sołtysowa pilnuje, aby muzyka była na poziomie i dzieci miały się gdzie pobawić. Sprowadza takie dmuchane zamki i trampoliny. Ja chodzę zawsze na pokazy strażackie, bo kiedyś sam byłem strażakiem, to mnie ciągnie na takie widowiska (M11, 79).

Badane kobiety na terenach wiejskich są zaangażowane głównie w różnego rodzaju sformalizowane formy aktywności. Wiele z nich odbywa się na terenie wiejskich świetlic. Służą one różnym celom, w tym towarzyskim. Ale co najważniejsze, stanowią miejsca integracji społecznej. Dochodzi w nich do spotkań przedstawicieli różnych pokoleń.

> Na świetlicę, to zawsze można było przyjść, pograć w gry, starsze osoby z tego korzystały… Kiedyś przed każdymi większymi świętami spotykaliśmy się na świetlicy. Robiliśmy palmy, malowały jajka, przygotowywały ołtarze na Boże Ciało, w sierpniu wieńce dożynkowe, potem ozdoby choinkowe, kartki świąteczne i tak przez cały rok coś. Organizowaliśmy różnego rodzaju kiermasze i dzięki temu mieliśmy fundusze. Każda przychodziła z dziećmi, wnukami. Dzieci uczyły się od nas różnych rękodzieł. To było prawdziwe centrum kulturalne we wsi (K1, 67).

> Dużą rolę w tym, czy przetrwa ta tradycja odgrywają ludzie. Jeśli nie będą się wstydzić swoich korzeni, tradycji to ona przetrwa. U nas we wsi z pokolenia na pokolenie uczymy się malować. Teraz już nasze wnuki próbują swoich sił na konkursach (K3, 78).

Działalność na rzecz osób starszych na terenach wiejskich w głównej mierze jest organizowana przez instytucje publiczne prowadzone przez samorządy oraz organizacje społeczne i kościół.

> Głównym pomysłodawcą był ówczesny proboszcz parafii, już nieżyjący. On bardzo dbał o promowanie kultury regionu… Wie Pani, to był prawdziwy kapłan…taki z powołania, no takich kapłanów to potrzeba, ludzie go poważali… To on nas tak namawiał, żeby wychodzić do ludzi… I mawiał „kto śpiewa, ten dwa razy się modli"… I tak się zrodził pomysł, aby zorganizować zespół ludowy (K2,72).

Osoby publiczne, lokalne autorytety, naturalni przywódcy tacy jak ksiądz, wójt lub nauczyciel inspirują do aktywności ludność wsi, sprawiając, że życie miejscowości, kierowane rytmem pór roku i obrzędów religijnych, nabiera różnorodności i kolorytu. Z narracji badanych wynika, że najskuteczniejszym liderem w środowisku wiejskim jest ktoś, kto „czuje sercem" to środowisko i docenia jego wartość.

> Koło Gospodyń – to raczej, chyba, Wójtowie wpadli na taki pomysł, tak myślę, że to było raczej z gminy. To była taka propozycja, założenia tych Kół Gospodyń Wiejskich, no i właśnie sołtysowie to zorganizowali, a nasze Koło to Wałcz! (K1, 67).

Choć czasy, gdy kobiety zbierały się, by wykonywać wspólnie gospodarskie obowiązki, takie jak na przykład darcie pierza czy przebieranie ziemniaków, być może odeszły w przeszłość, to jednak odnaleziono nowe formy aktywności pod egidą Kół Gospodyń Wiejskich. W kołach tych kultywuje się wspólną pracę, często związaną z podtrzymywaniem tradycyjnych zwyczajów i obrzędów np. malowanie – kraszenie – pisanek wielkanocnych czy zaplatanie palm, bądź też wspólne pieczenie ciast i placków przed Bożym Narodzeniem. Oprócz tego w grupach tych kultywuje się tradycyjne tańce, przyśpiewki typowe dla danego regionu. Najbardziej kompetentni w przekazywaniu młodemu pokoleniu zapomnianej kultury są najstarsi członkowie społeczności wiejskiej.

Czasami aktywizującymi osoby starsze są sąsiedzi, którzy biorą czynny udział w życiu społecznym i korzystają z ofert na terenie wsi.

> Była taka jedna fajna babka. Zrobiła zebranie i właśnie zaproponowała zapisanie się do tego Koła Gospodyń Wiejskich. My przeważnie jeździłyśmy, potrawy pomagałyśmy robić. Potem jeszcze ktoś doszedł. Jak to się zaczęło zawiązywać, to tych osób było mało. Potem, jak już się kolejne osoby zapisały, to zaczęło działać to Koło (K1, 67).

W każdym środowisku znajdują się osoby, które posiadają naturalną potrzebę działania ponad przeciętność. Codzienne, pełne obowiązków życie okazuje się dla nich niewystarczające, stąd stają się siłą napędową inicjatyw podejmowanych przez wiejską społeczność. Słowa entuzjastycznej zachęty działają mocniej niż poczucie obowiązku, skądinąd tak charakterystyczne dla społeczności wiejskiej.

> Ja byłam w Zespole od początku, wcześniej należałam do Rady Parafialnej. Tak, od samego początku, zawsze miałam takie społeczne ciągoty. Lubiłam się angażować w różne inicjatywy (K2,72).

Zdaniem rozmówców znaczącą rolę odgrywają lokalne ośrodki kultury i kluby, stwarzające możliwość rozrywki i rozwoju zarówno starszym, jak i młodym mieszkańcom, służąc tym samym integracji i solidarności międzypokoleniowej.

> Gmina, a dokładniej Gminny Ośrodek Kultury. Im zależy, aby coś się działo. Festyny, rozgrywki piłkarskie, występy artystyczne (K8, 80).

W środowiskach wiejskich to głównie kobiety pełnią funkcję animatorek społeczności lokalnych, ponieważ właśnie one wykazują naturalną potrzebę podtrzymywania relacji oraz komunikowania się z innymi.

> Koleżanka mnie spotkała, jak szłam do sklepu i tak pyta mnie „pójdziesz do klubu?", bo przecież tak dziko siedzieć całymi dniami w swoim towarzystwie. To się raz wybrałam. Jej syn nas zawiózł, bo u nas auta nie ma, a do klubu jest spory kawałek. Spodobało mi się. Sama bym tam nie dotarła, ale koleżanka zawsze mnie zabiera (K4, 67).

Mężczyźni w schematycznej rzeczywistości tradycji wiejskiej odnajdują się w bardziej typowych dla panów zajęciach. Przynależność do Ochotniczej Straży Pożarnej związana jest z poczuciem dumy i traktowana jak wyróżnienie. Już młodzi chłopcy marzą o tym, by w przyszłości tak, jak ich wujowie, ojcowie, czy wcześniej dziadkowie, mogli znaleźć się w szeregach Ochotniczej Straży Pożarnej.

> Do Ochotniczej Straży Pożarnej to mnie sąsiad wciągnął. Brakowało im ludzi, a mnie zwolnili z pracy, bo zakłady padły… Pomyślałem, co mi zależy, pójdę, zobaczę i tak zostałem na kilka lat. Zajęcia nie brakowało, bo blisko droga krajowa, nieraz jechało się do wypadków albo do podtopień. No i u nas Straż zawsze trzyma wartę przy Grobie na Wielkanoc (M11, 79).

Zdarza się, że prężnie działające organizacje, stowarzyszenia lub grupy w pewnych momentach zawieszają swoją działalność lub przestają istnieć z powodu wycofania się lub śmierci lidera. W wielu przypadkach brakuje w środowisku lokalnym osób, które mogłyby zastąpić dotychczasowych działaczy.

> My przez dwa lata nie mieliśmy sołtysa. Po prostu nie było. Nikt nawet zebrania nie robił przez dwa lata. Nie wiem, jak to się stało. Potem wybuchła pandemia, nic nie było, cisza (K2,72).

Wszystkie przywoływane przez rozmówców podmioty wywodziły się ze środowiska wiejskiego. Z racji sprawowanej funkcji, urzędu oraz osiągniętego wieku angażowały się w tworzenie środowisk popularyzujących różnego rodzaju aktywność dla osób starszych.

Formy aktywności podejmowane przez badanych

W niektórych miejscowościach oferty przeznaczone dla seniorów są przygotowywane przez biblioteki szkolne czy grupy parafialne**.** Stanowią one odskocznię od dotychczasowej monotonii ciężkiej pracy na roli. Niektórzy badani, nie mogąc uczestniczyć w zorganizowanych formach z powodu rozmaitych ograniczeń, dbają o codzienną aktywność poznawczą.

> Bardzo lubię czytać [...], mam czas na czytanie. Książki pożyczam tutaj w szkolnej bibliotece, mają dużo nowości nie tylko dla dzieci, zawsze coś dla siebie znajdę (K4,67).

> W ogóle lubię czytać i dużo dotychczas przeczytałam. A teraz z uwagi na mój wzrok to te…audio…audiobooki. Syn mi ściąga z internetu, bo ja samodzielnie nie obsługuję internetu niestety. Albo sobie kupuję albo dostaję na Gwiazdkę, czy na urodziny, bo wiedzą, że mnie to interesuje. Teraz aktualnie syn mi podrzucił Adwokat diabła – bardzo dobrze, bo film oglądałam, a teraz będę książkę odsłuchiwała (K12, 77).

Wielokrotnie można było usłyszeć od interlokutorek o ich zamiłowaniu do uczestnictwa w szeroko rozumianej kulturze dostępnej dzięki obecności bibliotek usytuowanych przy szkołach, Gminnych Ośrodkach Kultury czy przy urzędach gminy i parafiach. Także świat ich fantazji i wyobraźni sięga daleko poza rzeczywistość zamieszkiwanej miejscowości. Muzyka to kolejna sfera doznań dająca nie tylko przyjemność, lecz także pozwalająca na radzenie sobie z trudnymi emocjami, które towarzyszą codziennemu życiu.

> Słucham muzyki, ja w ogóle zawsze marzyłam, aby śpiewać, ale na wsi nie było możliwości rozwijania talentu. Gospodarka, praca na roli, dzieci… a teraz, jak już miałabym czas, to znowu sił nie ma. Kocham muzykę. Ja ją … jakby to powiedzieć, wie Pani, ja po prostu czuję muzykę. (K2, 72).

Z kolei zamiłowanie do rozwiązywania krzyżówek pozwala na rozwój wiedzy, ale także zapobiega otępieniu sprzyjając utrzymaniu zdolności do zapamiętywania pojęć i sprawności umysłowej.

> Lubię krzyżówki rozwiązywać, codziennie rozwiązuję, to jest moja pasja. Rozwiązuje takie trudniejsze, a jak nie znam hasła, to wnuczek w internecie mi sprawdza. Teraz młodzi mają możliwości, a nie to, co my, nas było w domu ośmioro, tylko dwoje pokończyło szkoły, reszta miała rodzicom pomagać. To się teraz człowiek, jak już nogi nie noszą, może trochę pouczyć (K5, 74).

Istotną częścią aktywnego życia seniorów w małych miejscowościach są relacje sąsiedzkie, towarzyskie i spotkania religijne.

> Bardzo lubię się spotykać z sąsiadkami Kiedyś jak działała świetlica, to się spotykaliśmy tam. Teraz mamy taki rytuał, że co wieczór idziemy na spacer. U nas dookoła są pola i lasy. Zawsze coś się dowiem, co we wsi. Pośmiejemy się, poplotkujemy, co tam u sąsiada w ogródku i wracamy do swoich obowiązków. Na jesień to się na grzyby umawiamy K1, 67).

> Część z nas należy do Kółka Różańcowego w parafii. Do kościoła mamy kawał drogi, to się spotykamy u którejś w domu na wspólnym różańcu. W lecie to pod kapliczkę idziemy. Czasem wybieramy się razem na cmentarz. Posprzątamy swoje groby no i tych, do których już nikt nie zagląda, bo młodzi dawno wyjechali za granicę (K4, 67).

W miejscowościach, w których prowadzono badania, nie funkcjonowały bardzo popularne w miastach Uniwersytety Trzeciego Wieku (UTW). W nielicznych domach kultury były organizowane jedynie kursy komputerowe finansowane z unijnych funduszy. Osoby starsze, z którymi prowadzono wywiady, wiedziały, że w pobliskich miastach są organizowane wykłady i prelekcje w ramach UTW, jednak konieczność dojazdu w wielu przypadkach uniemożliwiała im korzystanie z tych ofert.

> Jest tylko przy Liceum Pedagogicznym Uniwersytet Trzeciego Wieku. Tam moja przyjaciółka chodzi, też moja inna koleżanka, emerytowana nauczycielka. Mnie też namawiały, ale ja nie miałam jak dojechać. Chodziłam na śpiewanie seniorów, ale zrezygnowałam, to się już rozpadło (K1, 67).

Narracje badanych osób wskazują, że istnieje potrzeba promowania istniejących form aktywności edukacyjnej wśród starszych osób oraz tworzenia ofert dostosowanych do ich potrzeb i zainteresowań. Konieczność kreowania nowych treści edukacyjnych skierowanych do seniorów generują zmiany w świecie społecznym w sferze zarówno komunikacyjnej, jak i poznawczej. Przekazywanie treści związanych z poznawaniem świata, podtrzymywaniem, ale także nawiązywaniem kontaktów z innymi ludźmi niewątpliwie umożliwia internet. Może to mieć istotne znaczenie w budowaniu poczucia integracji seniorów z resztą społeczeństwa.

Trudności ograniczające aktywność seniorów

Przeprowadzone badania wskazują, że w niektórych przypadkach specyfika zamieszkania w środowisku wiejskim warunkuje powstanie utrudnień, z którymi nie muszą się borykać mieszkańcy miast.

Pierwszą kwestią jest niedostateczna dostępność do usług medycznych, co w wieku seniorów jest ważnym elementem odczuwania satysfakcji z życia, w szczególności tych, którzy od urodzenia mieszkają na wsi i mentalnie czują się odpowiedzialni za gospodarstwo rolne dziedziczone z pokolenia na pokolenie. Osoby mieszkające całe życie na wsi z reguły nie zwracają uwagi na swój stan zdrowia. Obowiązki wynikające z posiadania ziemi nie pozwalają im skoncentrować się na złym samopoczuciu. Niestety wieloletnia eksploatacja organizmu daje znać o sobie po przejściu na emeryturę.

> Ciężka praca na fechtunku w kopalni pozbawiła mnie sił na starość. Teraz ciężko mi myśleć o jakiś innych zajęciach niż wizyta u lekarzy. Tak chodzę od jednego do drugiego i tak mija mi czas (M7, 77).

> No, ja chodzę rzadko na te spotkania do świetlicy [klubu seniora], bo mam nogi chore i puchną mi, a z przystanku kawałek mam. Byłam parę razy, jak mnie sąsiad podwiózł, tak żeby posiedzieć i się pośmiać (K3, 78).

> Ja musiałam zrezygnować z tych spotkań [Koła Gospodyń], nie stać mnie, brakuje mi na leki, więc muszę wybrać… choć muszę przyznać, że to samotne siedzenie w domu powoduje u mnie poczucie przygnębienia i zły nastrój. Brakuje mi towarzystwa innych ludzi (K10, 67).

Okoliczności zamieszkania w małych miejscowościach generują dalsze utrudnienia w aktywnym spędzaniu czasu przez seniorów. Taką okolicznością może być usytuowanie domu daleko od szosy (centrum miejscowości, przystanku autobusowego) oraz konieczność dojazdu do pobliskiego miasta publicznym transportem i zakup biletów na przejazdy. Szczególną motywację muszą wzbudzić w sobie osoby, które samotnie wybierają się w taką podróż. Nierzadko jest to dla nich obciążające fizycznie i psychicznie (dotychczas rzadko opuszczali miejsce zamieszkania).

> Kiedyś były takie spotkania w miejscowej szkole, ale teraz od nas trzeba dojechać, a ja już nie jestem w stanie, bo zimą zasypane drogi i busy często odwołują, i nie mam jak jechać. Ja w ogóle nie jestem amatorem zimy. Zima jest dla mnie trudnym okresem, może nie jest brzydka, ale jak zasypie, to przez kilka dni nie można wyjść z domu, a co dopiero na przystanek (K3, 78).

> Po śmierci męża jakoś tak oklapłam i nie chce mi się wyjeżdżać z grupą [Kołem Gospodyń Wiejskich], straciło to sens. Jak jestem teraz sama, to nie mam już z kim się dzielić, nawet urokami wyjazdu (K6, 77).

W narracjach badanych przejawiają się także bariery natury mentalnościowej, utrwalone w transmisji międzygeneracyjnej. Determinują one wzory zachowań oczekiwane społecznie w tradycyjnym środowisku wiejskim. Osoby starsze, rdzenni mieszkańcy wsi, przestrzegają wymogów opinii społeczności lokalnej, rezygnując z prób zmiany starych wzorców. Aktywność pozadomowa kobiet często przeszkadza mężczyznom i jest przyczyną różnych konfliktów.

> Na wsi panuje przekonanie, że nie wypada starszej kobiecie latać po wsi albo „skakać" [uprawiać aerobik] (K2, 72).

> Ja się dopiero zaczęłam spotykać i wyjeżdżać, jak mój umarł. Bo on wcześniej miał takie pojęcie, że baba to powinna w domu siedzieć, a nie po wsi latać i chłopa samego w domu zostawiać (K8, 80).

Także w przypadku mężczyzn, seniorów mieszkających na wsi, pojawiają się przeciwwskazania do aktywności – normalnej w przestrzeni miejskiej. W środowisku wiejskim istnieje wysoki stopień kontroli społecznej, narzucający realizowanie schematycznie ujętej roli mężczyzny.

> Mąż, jak był młodszy, to do Ochotniczej Straży Pożarnej należał. A teraz już zdrowia nie ma. To siedzi w domu, czasem z sąsiadem zagada. Nawet na spacer go ciężko wyrwać, bo mówi, że się ludziska będą patrzeć, że on po wsi chodzi (K3, 78).

Zdarza się, że osoby starsze samoistnie skazują się na samotność, uznając, że pozostaje im jedynie oczekiwać na śmierć. Mogą mieć wpływ na to trudne warunki finansowe oraz sytuacja rodzinna.

> Pani, ja już swoje życie przeżyłam i nie mogę myśleć o przyjemnościach tylko, żeby mieć na chleb i lekarstwa, chociaż to samotne siedzenie w domu i patrzenie w okno to takie trochę oczekiwanie na śmierć…no starość się Panu Bogu nie udała, oj nie udała… (K8, 80).

W wypowiedziach kilku rdzennych mieszkańców wsi dominuje przekonanie, że praca w polu jest najważniejsza, nawet dla starszych, którzy już nie muszą tego robić i mogliby spożytkować ten czas dla siebie.

> Ja bym się i może wybrała, ale zimą, jak nie ma roboty w polu, tylko dojazd trudny, jak tu zasypie, no i bilet trzeba kupić w dwie strony. Zima, wie Pani, jest najgorsza, nic tylko telewizor zostaje, bo i z sąsiadami kontakt się urywa, więc nie ma do kogo się odezwać. Każdy siedzi u siebie i w sumie to się cieszy, że ma czym napalić w piecu, że w domu ciepło…, no ale ciężko, jak nie ma się do kogo odezwać (K9, 69).

> Ziemie przepisałem na dzieci i dostałem za to emeryturę, Ale dzieci nie chcą ojcowizny i wyjechały z kraju. Serce mi pęka, gdy patrzę, jak to marnieje. Dlatego muszę te ziemie obrabiać, bo takie prawo ludzkie i boskie (M11, 79).

Wśród występujących trudności wyodrębniły się obiektywne, niezależne od seniorów, takie jak: stan zdrowia, dostępność, do usług medycznych, transportu publicznego, konieczność opłaty za przejazd, a także bariery natury mentalnościowej oraz kulturowej. Pomimo dostępności czasu wolnego, jakie daje przejście na emeryturę, badani wskazują na różnorodne problemy ograniczające bądź uniemożliwiające aktywność poznawczą, kulturową, edukacyjną i towarzyską.

Dyskusja i wnioski

Przeprowadzone badania wskazują na istnienie różnych barier i ograniczeń w podejmowaniu aktywności przez seniorów wiejskich. Bariery te mają charakter obiektywny oraz subiektywny, mentalny. Wśród obiektywnych przeszkód badani wymieniali: stan zdrowia, trudną sytuację materialną, brak liderów, brak ofert dostępnych w miejscu zamieszkania i problemy z mobilnością, a także pandemię. Podobne rezultaty uzyskano w badaniach Kingi Lisowskiej i Majki Łojko (2022).

Wśród barier mentalnych z kolei znalazły się: wzorce powielane w przekazie międzygeneracyjnym, normy zachowań oczekiwane społecznie od seniorów, wdrukowana konieczność kontynuowania pracy na roli nawet w okresie starości oraz brak akceptacji ze strony mężczyzn dla aktywności pozadomowej, pozarodzinnej kobiet. Kwestie emancypacji kobiet, jak i społeczności wiejskich, mimo przemian, nadal budzą różne kontrowersje (Frączak 2021). Tymczasem, jak zauważa Agnieszka Drzazga, „cele społeczne pożądane przez kobiety wiejskie to: bycie aktywistką lokalną, kobietą zorientowaną na współpracę w zakresie aktywności społecznej oraz bycie lokalną liderką bez udziału w strukturach władzy formalnej" (Drzazga 2019: 119).

Z jednej strony wypowiedzi badanych wyraźnie podkreślają ograniczenia i bariery, które stają się dla nich nie do pokonania, z drugiej jednak – wielu z nich podejmuje indywidualną aktywność możliwą do realizacji w danych warunkach materialno-zdrowotnych. Do aktywności tego typu badani zaliczają: czytelnictwo, rozwiązywanie krzyżówek, słuchanie muzyki, spotkania świetlicowe, sąsiedzkie.

Reasumując, narratorzy dostrzegają pewne formy aktywizacji w ich środowisku zamieszkania, ale wskazują również wyraźnie na przeszkody w ich podejmowaniu. Spośród badanych przypadków dziewięć osób, pomimo pojawiających się barier i ograniczeń, nie poddaje się pasywnej starości. Niektóre z badanych osób gromadzą wokół siebie inne starsze osoby, przyjmując w ten sposób rolę liderów społecznych, inicjatorów aktywności wolnoczasowe. Zawiązywanie lub odbudowa więzi społecznych w środowisku wiejskim jest kluczowym zadaniem liderów organizacji działających w środowisku (Piszczek, Knieć, Marcysiak 2021). Doświadczenia badanych osób potwierdzają założenia teorii aktywności Roberta J. Havighursta i współpracowników (Rembowski 1984). Narratorzy, odnajdując nowe, satysfakcjonujące role społeczne, realizują zadania rozwojowe charakterystyczne dla swojej grupy wiekowej, takie jak: przystosowywanie się do słabnących sił fizycznych i pogarszającego się zdrowia czy przystosowywanie się do emerytury i niższych dochodów. Role te pozwalają im, mimo różnych przeciwności losu, utrzymać pozytywny obraz samego siebie i zachować balans między pojawiającymi się stratami (śmierć współmałżonka, utrata zdrowia) a nowymi zadaniami i zasobami (Havighurst, Taba 1963). W trzech przypadkach (M7, K3, K10) badani jednoznacznie stwierdzają, że ze względu na dotykające ich problemy (finansowe, zdrowotne, transportowe) nie mogą uczestniczyć w żadnych aktywnościach, choć są świadomi różnych możliwości, które są dostępne dla ich rówieśników w miastach. O podobnych trudnościach związanych z transportem wspomina w publikacji Martyna Kawińska. Gminy wiejskie są często pozbawione możliwości korzystania z transportu publicznego w regularny sposób. Sytuacja ta przyczynia się do rezygnacji z aktywności, powoduje wykluczenie, a nawet izolację społeczną seniorów. U Kawińskiej jedna z narratorek zauważa:

> Cały czas chodzi o ten dojazd, żeby ludzie po prostu trochę wyszli z domu i pojechali do miasta, załatwili sobie u lekarza, czy zrobili zakupy, spotkali się ze znajomymi i wrócili. Żeby nie siedzieli tak dużo w domu, bo depresja jest za drzwiami (Kawińska 2022: 18).

W Polsce wprawdzie podejmuje się wiele kompleksowych działań na rzecz polityki senioralnej, wciąż jednak nie udało się wdrożyć satysfakcjonujących rozwiązań (szczególnie w małych miejscowościach). Nadzieje budzi aktualny program „Polityka Społeczna Wobec Osób Starszych 2030" (Ministerstwo Rodziny… 2018), który opiera się na trzech filarach, bezpieczeństwie, uczestnictwie i solidarności, oraz funkcjonowanie centrów usług społecznych (CUS), których celem jest integracja oraz rozwój dostępności usług i działań wspierających w społecznościach lokalnych. Działania samopomocowe podejmowane w środowisku sąsiedzkim wobec osób starszych mogą mieć kluczowe znaczenie w przełamywaniu istniejących barier i ograniczeń. Wspomniane inicjatywy mogą przyczynić się do znacznego podniesienia jakości i poziomu życia osób starszych. Stosowane w ramach tej polityki metody mają na

celu wyzwolenie potencjału tkwiącego w seniorach, dlatego ważne jest, aby podejmowane działania uwzględniały indywidualne podejście. Istnieje szansa, że dzięki skutecznym i zintegrowanym działaniom rządu na wielu poziomach (krajowy, regionalny, lokalny) zostaną zminimalizowane wymienione przez badanych przeszkody o charakterze obiektywnym.

Trudniejsze do wyeliminowania będą przeszkody mentalne, utrwalone kulturowo przez całe pokolenia wśród rdzennych mieszkańców wsi. Dlatego oddziaływania na rzecz aktywizacji seniorów w środowisku wiejskim powinny skupić się głównie na kształtowaniu pozytywnego wzorca starości oraz promowaniu przykładów dobrych praktyk. Niewątpliwie sprzyjać temu może wykorzystanie potencjału kulturowego, w postaci tradycji, historii, obrzędowości naszego kraju i regionów wsi zamieszkałych przez osoby starsze oraz przejawianych przez seniorów cech przywódczych i animatorskich.

Wyzwania przyszłości dla starości na wsi

Należy podjąć działania na rzecz zwiększenia dostępności ofert aktywizujących osoby starsze w środowiskach wiejskich. Dla przykładu – władze lokalne powinny zapewnić bezpłatny transport (od drzwi do drzwi), aby umożliwić korzystanie z oferty (np. UTW, klub seniora) dla wszystkich chętnych w pobliskich miastach. Uczestnictwo w wybranej formie aktywności powinno być bezpłatne i cykliczne (minimum raz w tygodniu). Ponadto warto postawić większy akcent na edukację z zakresu pisania projektów unijnych czy zdobywania różnych dotacji wśród osób, które chciałyby podjąć jakieś inicjatywy na rzecz rozwoju aktywności społecznej w środowiskach wiejskich. Wsparcie ze strony władz lokalnych mogłoby ograniczyć część istniejących barier (Lisowska, Łojko 2022).

Drugim obszarem priorytetowym jest zintensyfikowanie inicjatyw na rzecz edukacji do starości, czyli oddziaływań na całe społeczeństwo, edukacji przez starość, obejmujących działania wdrażane od najmłodszych pokoleń, i edukacji w starości, rozumianej jako aktywizowanie i wspieranie osób starszych (Szarota 2015) oraz promowanie kształcenia ustawicznego (The UNECE Ministerial Conference on Ageing 2022).

Kolejną istotną kwestią jest stworzenie okazji do interakcji z innymi ludźmi, które stają się często jedyną formą aktywności zwłaszcza w środowisku wiejskim. Szczególnie ważne w tym przedsięwzięciu są kontakty między i wewnątrzpokoleniowe, zaspokajające potrzebę wymiany doświadczeń oraz wsparcia emocjonalnego, co w konsekwencji przyczyni się do zwiększenia integracji społecznej (Poulain, Maćkowicz 2021: 156). Bardzo popularna w ostatnich czasach stała się idea wolontariatu, owocująca stworzeniem z seniorami sieci relacji dających obopólną korzyść. Już dziś powinniśmy kształcić młode pokolenie, by umiało i ceniło nawiązywanie relacji z drugim człowiekiem oraz uznawało potrzebę korzystania z zasobów żywej wiedzy i historii, którą posiadają seniorzy. Zaowocować to może przełamywaniem stereoty-

pów oraz tworzeniem pozytywnego wizerunku własnej starości, przeżywanej twórczo, kreatywnie, zgodnie z indywidualnymi potrzebami.

Uzyskane wyniki mogą stanowić podstawę do zaprojektowania dalszych badań (ilościowych) uwzględniających populację osób starszych (60+) rdzennych mieszkańców wsi na terenie całego kraju. Przyszłe badania mogłyby uwzględniać badania podłużne w celu śledzenia, w jaki sposób osoby starsze radzą sobie z pojawiającymi się barierami i trudnościami.

Bibliografia

Adamczyk M. D. (2022) *Modele funkcjonowania osób starszych w tym niesamodzielnych w rodzinie*, „Roczniki Nauk Społecznych", nr 3, s. 189–208, https://doi.org/10.18290/rns22503.2.

Avramov D., Maskow M. (2003) *Active Ageing in Europe*, seria: *Population Studies*, nr 41(1), Council of Europe.

Drzazga A. (2019) *Aktywność i aspiracje kobiet wiejskich w Polsce* w: *Trendy w zarządzaniu przedsiębiorstwem w ujęciu międzynarodowym*, A. Piotrowska (red.), Łódź, Akademia Młodych Innowatorów Zarządzania, s. 103–123.

Frączak P. (2021) *Historia kół gospodyń wiejskich – między emancypacją a kolonizacją wsi*, „Kwartalnik Trzeci Sektor", nr 55(3), s. 42–56.

Główny Urząd Statystyczny (2021) *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2020 r.*, Warszawa–Białystok, Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Białymstoku.

Gucher C. (2015) *About Social Exclusion in Rural Areas in France: The Case of Elderly*, „Exlibris Biblioteka Gerontologii Społecznej", nr 10(2), s. 71–85.

Havighurst R. J., Taba H. (1963) *Adolescent Character and Personality*, New York, Science Editions.

Kawińska M. (2022) *Potrzeby seniorów w obszarze aktywności społecznej*, „Polityka Społeczna", nr 582(09), s. 14–20, https://doi.org/10.5604/01.3001.0016.0111.

Kostka T., Kostka J. (2021) *Aktywność fizyczna osób starszych w Polsce – aktualne wyniki badań* w: *Niedostateczny poziom aktywności fizycznej w Polsce jako zagrożenie i wyzwanie dla zdrowia publicznego. Raport Komitetu Zdrowia Publicznego Polskiej Akademii Nauk*, W. Drygas, M. Gajewska, T. Zdrojewski (red.), Warszawa, Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego – Państwowy Zakład Higieny, s. 1–106.

Krawiec G. (2019) *Kilka uwag na temat kół gospodyń wiejskich*, „Gubernaculum et Administratio", nr 35, s. 35–46, https://doi.org/10.16926/gea.2019.01.03.

Lisowska K., Łojko M. (2022) *Koła gospodyń wiejskich jako przestrzeń do rozwoju edukacji i przedsiębiorczości społecznej opartej na tradycji lokalnej na Warmii i Mazurach*, „Przedsiębiorczość – Edukacja", nr 18(2), s. 82–97, https://doi.org/10.24917/20833296.182.5.

Maćkowicz J. (2024) *Satisfied Ageing*, tłum. D. Jakubowska, Kraków, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej.

Poulain M., Maćkowicz J. (2021) *Implications for Ageing Society* w: *Positive Ageing and Learning from Centenarians: Living Longer and Better*, M. Poulain, J. Maćkowicz (red.), Londyn, Routledge, s. 153–163, https://doi.org/10.4324/9781003162216-11.

Rembowski J. (1984) *Psychologiczne problemy starzenia się człowieka*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Rowiński R., Dąbrowski A., Kostka T. (2015) *Gardening as the Dominant Leisure Time Physical Activity of Older Adults from a Post-Communist Country. The Results of the Population-Based PolSenior Project from Poland,* „Archives of Gerontology and Geriatrics", nr 60, s. 486–491, https://doi.org/10.1016/j.archger.2015.01.011.

Stake R. E. (2009) *Jakościowe studium przypadku*, tłum. K. Podemski, w: *Metody badań jakościowych*, N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (red.), Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 623–654.

Szarota Z. (2015) *Uczenie się starości*, „Edukacja Dorosłych", nr 1, s. 23–35.

Walsh K., O'Shea E., Sharf T. (2012) *Social Exclusion and Ageing in Diverse Rural Communities*, Belfast/Dublin, Irish Centre for Social Gerontology, National University of Ireland Galway.

Wilkin J., Hałasiewicz A. (2020) *Polska wieś 2020. Raport o Stanie Wsi*, Warszawa, Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Wilowska J. A. (2007) *Uczenie się od nauczyciela i od rówieśników w procesie edukacji artystycznej podejmowanej w okresie późnej dorosłości* w: *Szanse rozwoju w okresie późnej dorosłości*, A. I. Brzezińska, K. Ober-Łopatka, R. Stec, K. Ziółkowska (red.), Poznań, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, s. 147–167.

Wrzochalska E. (red.) (2018) *Włączenie społeczne seniorów na obszarach wiejskich Mazowsza – inicjatywy lokalne*, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy.

Źródła internetowe

Augère-Granier M.-L., McEldowney J. (2020) *Older People in the European Union's Rural Areas 2020*: *Issues and challenges*, European Parliamentary Research Service, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/659403/EPRS_IDA(2020)659403_EN.pdf (dostęp: 12.06.2022).

Koła gospodyń wiejskich stan na dzień 7.03.2023, https://www.coig.com.pl/wykaz_lista_kola-gospodyn-wiejskich_w_polsce.php (dostęp: 4.06.2023).

Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (2018) *Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. Bezpieczeństwo – Uczestnictwo – Solidarność*, https://www.gov.pl/web/rodzina/polityka-spoleczna-wobec-osob-starszych-2030-bezpieczenstwo-uczestnictwo-solidarnosc (dostęp 16.06.2023).

Piszczek E., Knieć W., Marcysiak T. (2021) *Obywatelskość na peryferiach. Kondycja wiejskich organizacji pozarządowych w opinii jej liderów*, https://faow.org.pl/wp-content/uploads/2021/12/publikacja.pdf (dostęp 16.06.2023).

Pogrzebny R. (2021) *Maląg: W tym roku powstaje 113 nowych domów i klubów seniora*, https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C902852%2Cmalag-w-tym-roku-powstanie-113-nowych-domow-i-klubow-seniora.html (dostęp 15.05.2024).

The UNECE Ministerial Conference on Ageing (2022), https://mipaa20rome.it/ (dostęp: 10.03.2024).

O Autorkach

Jolanta Maćkowicz, dr hab. prof. UKEN. W badaniach naukowych podejmuje kwestie społeczne, edukacyjne i gerontologiczne. Członek Sekcji Gerontologii Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk, Stowarzyszenia Gerontologów Społecznych, Centre for Research into Violence and Abuse na Durham University oraz krajowy reprezentant w International Network for the Prevention of Elder Abuse (INPEA). Niezależny ekspert Komisji Europejskiej, recenzent w programie badań naukowych Horyzont 2020, Horyzont Europa, a także recenzent w czasopismach z tzw. Listy Filadelfijskiej.

Dr Ewa Śliwa – pedagog i socjolog. Jej zainteresowania badawcze skupiają się wokół wzorów biograficznych osób długowiecznych i zdolności do nawiązywania bliskich więzi i relacji społecznych w świetle dynamiki zmian w społeczeństwie

Dr Joanna Wnęk-Gozdek - pedagog, socjolog, psychoterapeuta. Specjalizuje się w zagadnieniach związanych z pedagogiką i gerontologią społeczną oraz nowoczesną dydaktyką. Od 2016 roku prowadzi badania nad kapitałem społecznym osób długowiecznych. Jest członkiem Zespołu Pedagogiki Społecznej przy Komitecie Nauk Pedagogicznych PAN, Stowarzyszenia Gerontologów Społecznych oraz Oddziału Krakowskiego Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego.

About the Authors

Jolanta Maćkowicz is an Associate Professor (PhD with habilitation) at the University of the National Education Commission, Kraków. Her research focus on social, educational and gerontological issues. She is a member of the Gerontology Section of the Committee on Pedagogical Sciences of the Polish Academy of Sciences, the Association of Polish Gerontologists, Centre for Research into Violence and Abuse at Durham University, and a national representative in the International Network for the Prevention of Elder Abuse (INPEA). An independent expert of the European Commission, a reviewer in the scientific research program Horizon 2020 and Horizon Europe, as well as reviewer of publications from the ISI Master Journal List.

Ewa Śliwa, PhD – pedagogist and sociologist. In her research, she focuses on biographical patterns of long-lived persons as well as the ability to engage in close relationships and social relations in the light of dynamic societal changes.

Joanna Wnęk-Gozdek, PhD – pedagogist, sociologist, psychotherapist. She specializes in pedagogy and social gerontology as well as modern didactics. Since 2016, she has been researching the social capital of long-lived persons. She is a member of the Social Pedagogy Section of the Committee on Pedagogical Sciences of the Polish Academy of Sciences, the Association of Polish Gerontologists and the Polish Psychiatric Association.

creative commons © by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY 4.0